

TESEV DEĞERLENDİRME NOTLARI

Çevre Siyasetinde İdare-i Maslahat: Şehir, İklim Krizi ve Demokrasi

TESEV Değerlendirme Notları TESEV'in çalışma alanlarındaki konulara ilişkin farklı bakış açıları ve önerileri kamuoyuyla paylaşmayı hedeflemektedir.

Doç. Dr. Sezai Ozan Zeybek Alice Salomon Üniversitesi

Coğrafyacı, sosyolog. Berlin'deki Forum Transregionale Studien'de araştırmacı, aynı zamanda Alice Salomon Üniversitesinde dersler veriyor. Sokak köpekleri üzerinden şehri anlatan, 90'larda insanlarla beraber şehre sürülmüş hayvanları takip eden, yakın dönemde ormanlara ne olduğunu ele alan yahut İstanbul'da bir baba olarak bebek bakma deneyimini tartışan akademik yazıları var; academia.edu sayfasından indirilip okunabiliyor. Ayrıca üç çocuk kitabının yazarı. Akademik olmayan, gündem dışı yazılarını koyduğu bir de blogu bulunuyor.

İstanbul, 2017 Avrupa Yeşil Başkenti adaylarından biri idi. 2010 yılından beri düzenlenen bu yarışma, Avrupa Komisyonu tarafından şehirlere verilen onursal bir paye. İklim krizine karşı geliştirilen önlemler; yeşil alan, sulama, hava kalitesi gibi kriterler değerlendiriliyor ve her sene başka bir şehir seçiliyor.

İstanbul'un adaylığı o dönem hem yurt içinde hem yurt dışında oldukça tartışma yarattı. İngiliz The Guardian gazetesi, haberi "[şaka olmalı](#)" başlığı ile duyurdu. Dev büyüklükte bir şantiye alanına dönmüş, suyu içilmeyen, havası asbestli, trafiği kilitli, yeşil alanları sınırlı, kamusal alan deyince akla AVM'lerin geldiği, kumsalları-kıyıları parsellenmiş bir şehrin yetkilileri, başvuruyu yaparken ne düşünmüş olabilirdi?

O dönem Gezi Olayları yeni bitmiş, Türkiye'de çevre hareketleri yükselişe geçmiş, madenler, HES'ler, nükleer santraller, genetiği değiştirilmiş gıdalar etrafında yeni toplumsal mücadele hatları ortaya çıkmıştı. Çevre politikaları ciddi bir eleştiri konusuydu. İstanbul işte tam bu süreçte (2014) adaylığını açıkladı. Muhtemelen adaylık sürecinin kendisi, "çevreciliğin" delili olarak sunulmak istendi. Fakat İstanbul, yarışmanın ilk aşamasında elendi. İş burada bitmedi, hikâyenin devamını aşağıda anlatacağım.

Amacım, bu örnekten yola çıkarak gerçek anlamda dönüştürücü olabilecek çevre politikalarının karşısındaki kritik direnç noktalarından birini tartışmaya açmak. O da şu: Geniş kapsamlı ve çözülmesi kolay olmayan sorunlar karşısında günü kurtarmaya yönelik, meseleyi erteleyen, -miş gibi

hamleler icra ediliyor. Sadece belediyelerin, kamu kurumlarının veya şirketlerin değil, sivil toplumun bile içine düştüğü bir kapan bu. Bu esnada daha çok para ve enerji harcamayı teşvik eden kısıtlı bir repertuvara başvuruluyor. Örneğin iklim krizi beş yıldızlı otellerde, tatilden bozma konferanslarda, uzun uçak yolcuları yapılarak tartışılabilir. Bunun diğer iş toplantılarından, akademik konferanslardan yahut sektörel fuarlardan yöntem olarak büyük farkı yok. Klimalı odalarda dünyaya birkaç on yıllık vade biçtikten hemen sonra, mevsime ters gıdalarla dolu yemekler yeniyor. Şehre ve çevreye dair toplumsal taleplerin karşısında yüklü paralar ve mesai harcayarak "Avrupa'nın Yeşil Başkent aday listesine girdik" diyebilmenin peşine düşülüyor. Yazar Amitav Ghosh, yaşadığımız bu döneme *The Great Derangement*, ismini veriyor, Raydan Çıkmışlık Çağı yahut Delilik Çağı olarak çevrilebilir (Ghosh 2017).

Bu anlattıklarımın bir kısmını kişilerin/kurumların "yetersiz bilinci" yahut "ikiyüzlülüğü" ile açıklamak mümkün. Ancak bu yazıda, sorunun çok daha derinde yattığını, yönetim araçlarının, demokratik rejimin, bürokratik aklın tam kalbinde bir arıza olduğunu iddia edeceğim. Elimizdeki bilimsel verilerle sürdürmekte olduğumuz hayat, kurumsal işleyiş, karar alma mekanizmaları örtüşmüyor. Hatta aralarında ciddi uyumsuzluk var. Sorunları idrak edebilmiş makul bir dünyada kolaylıkla engellenebilecek birtakım faaliyetler bile (misal tek kullanımlık plastiklerden su içmek) azalmak şöyle dursun, artarak devam ediyor.

Çünkü siyasi karar alma süreçlerinin önemli bir bölümü mahalle ölçeğinde, şehir ölçeğinde ve hatta ulus devlet ölçeğinde gerçekleşmiyor. Petrol kullanımı, plastikle kuşatılmış hayat, iş hayatının karbon bazlı hareketliliği teşvik etmesi, tarımın endüstrileşmesi ve buna mukabil dünyanın hemen her yerinde 10+ milyonluk şehirlerin ortaya çıkması oylayarak, yürüyüş yaparak değiştirebileceğimiz süreçler değil. Dolayısıyla toplumlara sunulan siyasi katılım oldukça sınırlı bir araziye hapsedilmiş durumda, bir kısmı ise daha en baştan erişime kapalı. Örneğin yakın zamanlı Yunanistan krizinin gösterdiği üzere, borç piyasasını ve borcun tahsilini bilindik siyasi araçlarla etkileyemiyoruz. Gücü

elinden alınmış, ancak bu büyük ölçekli sorunlardan doğrudan etkilenen toplumlar tümüyle atıl kalmak yahut "bir şey yapıyormuş gibi yapmak" arasında kalıyor ve genellikle ikinci yol izleniyor. Zira yönetime soyunmuş insanların bir daha seçilebilmesi buna bağlı. "Reyting" alması zor, uzun soluklu, alışılmış kalıpları bozan dönüşümlerdense sonuçları öngörülebilir, raporlanabilir, bir başka fon başvurusunda yahut seçimlerde kullanılabilir ölçekteki projelerle iş yürüyor.

İstanbul'un Çevre Politikaları

Buradan hareketle İstanbul'un çevre politikaları konusunda belki de ilk söylenmesi gereken şudur: 15 milyonluk bir şehrin akla yakın bir çevre politikası olamaz! Bunun, bir sürü şerh düşülmesi gereken bir tespit olduğunun farkındayım; ancak büyük miktarlarda fosil yakıt kullanarak sağlanan muazzam hareketliliğe, kullan-at nesne üretimine, insan yoğunlaşmasına ve aşırı birikime dayalı mega-kentler, şu anki iklim krizinin ve ekolojik tahribatın billurlaştığı birer semptom aslında. Hiçbir eğitim, hiçbir sertifika, hiçbir geri dönüşüm tesisi, hiçbir ulaşım planı, kurulacak hiçbir çevre komisyonu mega-kentlerin ortaya çıkardığı temel sorunları çözemez.

Temel sorunlar derken solunan havanın kalitesinden yenilen gıdaya, çıkan çöp miktarından hayat pahalılığına uzanan geniş bir yelpazeyi kastediyorum. Örneğin İstanbul, trafik sıkışıklığında Moskova'nın ardından [dünyada ikinci](#). Ortalama bir sürücü yılın 52 haftasından 1'ini trafikte [geçiriyor](#).

Trafik sorunu elbette azaltılabilir: Toplu taşıma artırılabilir, arabalara sınırlamalar getirilebilir, vergiler yükseltilebilir. Ancak yine de bu büyüklükteki bir şehir için trafik sıkışıklığı kaçınılmaz. Aynısı Paris, Londra, New York veya Bangkok için de geçerli.

Daha önemlisi, ne yapılırsa yapılsın, şehirde yaşamının ortalama enerji sarfiyatını arttıran bir tarafı var. Dünyadaki 27 mega-kent, toplam elektriğin %9'unu, benzin-mazotun %10'unu tüketiyor (Kennedy et al. 2015). Şehirde yaşamak kişi başına düşen karbon emisyonunu ("bilinçli" bir

hayat sürdürülse de) arttırıyor; zira daha uzaklara uzanan döngüler, daha fazla hareket, daha fazla nesne hayata dahil oluyor. Şehirler dünyadaki toplam enerjinin yaklaşık %80'ini kullanıyor (Dünya Bankası Raporu 2010 s. 15), buna mukabil dünya nüfusunun %55'ini barındırıyor. Pek çok şehirde yoğun eşitsizlikler, en basit temel ihtiyaçlara bile ulaşamayan geniş kitleler olduğu düşünüldüğünde, şehirli orta-üst sınıfların enerji tüketimindeki payının daha da büyük olduğu ileri sürülebilir.

Mega-kentler sadece orada yaşayanları etkilemiyor, diğer yerleri de bir nevi "yutuyor." Örneğin İstanbul'un suyunun yarıdan fazlası yüzlerce kilometre öteden, Melen Deresi'nden geliyor. Üstelik bu süreç, hızla su fakiri olma yolunda ilerleyen bir coğrafyada yaşanıyor. [Göller kuruyor; nehirler nehir statüsünü kaybediyor, dereye-çaya dönüşüyor; yer altı suları çekiliyor.](#) Türkiye'de yağış rejimi değişiyor. İç ve Güneydoğu Anadolu'nun geniş kesimlerinde şiddetli kuraklıklar yaşanıyor. Uzun süren kuraklıkları, toprağın tutamayacağı miktardaki ani ve [yoğun yağışların izlemesi bekleniyor.](#) Yaz ortasında tanık olduğumuz dolular, bardaktan boşanırcasına yağın yağmurlar, buna mukabil kışın kış gibi geçmemesi, şu an yaşayan neslin tanıklığında gerçekleşti. Sadece bu veriler bile tüm bildiklerimizi

yeniden sorgulamayı gerektirir. Değişen iklim kuşaklarına uygun yaşam alanları tasarlamak ve intibak yeteneği uygun tarımsal ürünlere geçmek için çok fazla vakit yok. Daha az enerjiyle işleyen, daha az hareket gerektiren, karbon salımı düşük, dirençli yerleşim birimlerine ihtiyaç var.

İstanbul buna göre tasarlanmamış ve orantısız şekilde büyümeye devam ediyor. Türkiye'de yaklaşık her beş kişiden biri İstanbul'da yaşıyor. Nüfus yoğunluğu ilk bakışta 3.5 milyonluk Berlin'den az gözükse de (Berlin'de km²'ye 3500 kişi düşüyor, İstanbul'da yaklaşık 2900) bunun sebebi İstanbul'un geniş yüzölçümü. Asıl manzara tek tek ilçelere bakınca anlaşılıyor. Kadıköy'de km²'ye 18 bin, Küçükçekmece'de 20 bin, Gaziosmanpaşa'da 42 bin, Esenler'de 43 bin kişi [düşüyor.](#) İkinci sıradaki Kocaeli'nin yoğunluğu bile İstanbul'un beşte birinden az (Kocaeli 528 kişi/km², İzmir 360, Ankara 224; TÜİK nüfus verileri 2018). Dolayısıyla İstanbul dar alanda çok sayıda insanı yaşatmak için yüksek enerji girdisiyle çevresindeki kaynakları kendine çeken ve yine yüksek enerji maliyetiyle atıklarını başka yerlere gönderen dev bir organizmaya dönüşmüş durumda. Fosil yakıtların yüksek hacimlerde kullanılmadığı bir dünyada böyle bir organizma ortaya çıkamazdı.

Bu ebattaki bir sorunu köprü fiyatlarını yükselterek yahut parkları-bahçeleri arttırarak çözmek mümkün değil. Zaten şehirlerin çimlendirilmiş alanları özellikle Türkiye gibi su sıkıntısı çeken ülkelerde büyük israfa sebep oluyor. 15 gün dayanan çiçeklerle yapılan [peyzajlar](#), bu esnada ortaya çıkan [volsuzluklar](#) son zamanlarda medyada epey [yer etti](#). Ancak buna rağmen şehirde ne kadar “yeşil alan” olduğu, çevreciliğin emaresiymiş gibi farklı kamplar arasında hâlâ tartışılabilir. Pek çok uzman kendi hâline bırakılmış ormanlık alanlarla, site arkasındaki çimlik alanların yahut yol kenarındaki peyzajın bambaşka kriterlerle ele alınması gerektiğini vurgulasa da bugün gelinen noktada, kendine bakabilen yeşil alanların üstüne inşaat yapılıyor, sürekli bakıma muhtaç peyzaj alanları ise çoğalıyor. Zira mevzu şehir toprağının hava almasını sağlamak, oradaki yaşamı canlandırmak, toprağı yeniden üretken hâle getirmek, direncini arttırmak değil, vitrini düzeltmek, halkı çevreci politikalar uyguladığına ikna edecek sayılar sunmak, yani özetle bir şey yapıyormuş gibi yapmak.

Vitrinde Sorun Çözmek

İstanbul’daki yeşil alan miktarı Avrupa şehirlerine kıyasla hakikaten az. Park, Bahçe ve Yeşil Alanlar Daire Başkanlığının açıklamasına göre, 2018 itibarıyla İstanbul’da kişi başına [5,98 metrekare](#) yeşil alan düşüyor. Bunun içinde kavşaklar ve yol kenarları da var. Amsterdam’da bu sayı 45, Viyana’da 60 metrekare. Belediye’ye bağlı başka bir birim ise bu sayının dünya ortalamasının üstünde, 12 metrekare olduğunu [iddia ediyor](#), ama hangi kriterle neyi ölçtüklerine dair veri sunmuyor. Belki önemli olan, böyle bir iddianın da dolaşımda olmasıdır. Ne de olsa alternatif gerçekler, duruma uydurulan sayılar, bugün siyasetin önemli araçlarından biri hâline gelmiş durumda.

Bilişsel nöroloji alanında çalışan Doç. Dr. Tali Sharot, insanların önceki kanaatlerine uygun bilgilere daha kolay inandığını, kanaatlerine ters düşen bilgileri ise reddetmeye meylettiklerini anlatır (Sharot 2017). Özellikle internet ortamında, herkesin kendi kanaatine uygun bilgilere ulaşma

imkânına sahip olduğunun altını çizer; çünkü her politik görüşün kendi alternatif bilgi seti vardır, der. En basit konuda bile bu böyle. O yüzden belki de belirsizliği, tutarsızlığı, kriterlerdeki çeşitliliği hesap hatası olarak değil; siyaseti şekillendiren temel süreçlerden biri olarak görmemiz lazım. Ne de olsa demokratik tartışma süreçlerinin profesyonel halkla ilişkiler uzmanlarına devredildiği, krizleri çözmek mümkün olmasa dahi “yönetmeye” soyunmuş insanların olduğu, her tür sorunun doğru bir “çerçvelendirme” ile oy/fon getirecek bir faaliyete dönüşebileceği bir dünyada yaşıyoruz.

Tam bu noktada en başta anlattığım Avrupa Yeşil Başkenti adaylık sürecine geri dönmek istiyorum. Daha önce dediğim gibi, sonunda ödülün yakınından geçilemese bile, gazetelere çevrecilikle ilgili demeçler vermek, sanki bizzat başvurulmamış da şehir aday gösterilmiş gibi haberler yapmak, bu vesileyle başka bir bilgi setini dolaşıma sokmak ve şehri pazarlamak kendi içinde bir kazanım olarak düşünülmüş olsa gerek. Ancak o dönem aynı zamanda Türkiye’nin “oyun kuran ülke” iddiasının olduğu bir dönem. İstanbul’un (ve diğer adaylar Bursa ve Kütahya’nın) Avrupa’nın Yeşil Başkenti olamayacağı belli olunca, Türkiye o dönem kendi yarışmasını düzenlemeye karar verir.

Istanbul Environment Friendly City Award (IEFCA) – 2017 pilot edition

The Istanbul Environment Friendly City Award is a Flagship initiative under the Objective 3 “Planning and managing Mediterranean sustainable cities” of the Mediterranean Strategy for Sustainable Development (MSSD) 2016-2025. Funded by the Government of Turkey, the Istanbul Award is managed by the MAP Coordinating Unit with the assistance of Plan Bleu Regional Activity Centre and the support of the other MAP Components.

Birleşmiş Milletler Çevre Programının desteğiyle yabancı bir sivil toplum kurumu (Plan Bleu) üzerinden organize edilen [yarışma](#), Türkiye Hükümeti tarafından finanse edilir, ama bu gazetelere yansıtılmaz. Finale kalan son üç şehir, halk oyuna sunulur. Belirgin bir nüfus üstünlüğü olan İzmir, bu şekilde son turda İsrail ve Hırvatistan şehirlerini geride bırakır ve [İstanbul] Çevre Dostu Şehir Ödülü’nün sahibi [olur](#). Ödülün ismindeki “İstanbul” ibaresini paranteze almamın sebebi,

gazetelerde yalnızca “Çevre Dostu Şehir Ödülü” olarak geçmesi. Böylelikle ödüle uluslararası bir [hava verilir](#). Yarışmanın devamı gelmez, ikincisi verilemez. Ancak çevrecilik bu şekilde ispat edilmiş olur.

Sonuç

Bu yazı, gözlerimizin önünde iklim krizi gerçekleşirken kaleme alındı. On iki bin yıldır bildiğimiz dünyayı ortaya çıkaran koşullar radikal bir şekilde değişiyor. İnsan toplumlarının da buna cevap verebilmesi lazım ve bu yaratıcılığa, dirayete, organizasyon yeteneğine sahip olduğumuza inanıyorum. Üstelik bu süreçte daha adil, daha yavaş, daha barışçı toplumlar inşa etmemiz gayet mümkün; hatta elzem. Ancak bunun için oyalamaya yönelik sahte çözümleri gerçek dönüşümlerden hızla ayırmamız gerekiyor. Yeni prensiplere, yeni yönetim modellerine, yeni kurumlara ihtiyacımız var. Bugün içinde bulunduğumuz gerçeklikten hareketle, fosil yakıt tüketimini arttıran hiçbir çözümün çözüm olmadığını söyleyebiliriz. Kullan-at ürünlerin, raf ömrü kimyasalla uzatılmış gıdanın, dev şehirlerin bir an evvel sona ermesi; oyalama taktiklerinin ifşa edilmesi gerekiyor. Eşitsizliği arttıran, borcu büyüten, küresel finans sistemine bağlı projeleri-girişimleri de değişimin önündeki engeller olarak görebiliriz.

Bu dediklerim, radikal siyasetin dili. Devrimden değil; hayatın her alanındaki dönüştürücü, sert adımlardan bahsediyorum. Toprağın, suyun, çiftçinin, yaşam alanlarının otonomisinden; çeşitliliğe imkân veren deneycilikten... Ne yazık ki elimizdeki araçlar, bu değişimleri sağlayamayabilir; zira lobilere teslim olmuş, dört-beş senelik vizyonları olan idarecilerle, önemli karar alma süreçlerinin hemen hemen tamamından dışlanmış kitlelerin algoritmalara, halkla ilişkiler kampanyalarına teslim olmasıyla yürüyen bir süreç içindeyiz. Bu yazıda bunun trajikomik bir örneğini anlattım; ancak işin aslı, diğer kurumlar ve ülkelerde de durum çok iç açıcı değil. Sonuçta kendi çöpünü başka yerlere ihraç ederek meseleyi [halletmiş gibi yapan](#) ülkelerden bahsediyoruz.

Manzara karanlık; ama yeni bir dünyanın ayak sesleri duyuluyor. Kalkıp hazırlanma zamanı.

Ghosh, Amitav. 2017. *The Great Derangement: Climate Change and the Unthinkable*. Şikago Londra: University of Chicago Press.

Kennedy, Christopher A., Iain Stewart, Angelo Facchini, Igor Cersosimo, Renata Mele, Bin Chen, Mariko Uda ve diğerleri. 2015. "Energy and Material Flows of Megacities." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112 (19): 5985–90. <https://doi.org/10.1073/pnas.1504315112>.

Sharot, Tali. 2017. *The Influential Mind: What the Brain Reveals about Our Power to Change Others*. New York: HENRY HOLT.

TÜİK nüfus verileri. 2018. "Yıllara Göre İllerin Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu, 2007-2018." Türkiye İstatistik Kurumu. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>.

World Bank Report. 2010. "Cities and Climate Change: An Urgent Agenda." Urban Development Series. Washington D.C.: The World Bank. <https://unhabitat.org/urban-themes/energy/>.

Atıf Önerisi: Sezai Ozan Zeybek, 2019, Çevre Siyasetinde İdare-i Maslahat: Şehir, İklim Krizi ve Demokrasi, TESEV Değerlendirme Notları, <https://www.tesev.org.tr/tr/research/c%cc%a7evre-siyasetinde-i%cc%87dare-i-maslahat-s%cc%a7ehir-i%cc%87klim-krizi-ve-demokrasi/>

Copyright @Eylül 2019 Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz. Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV bu projeye katkılarından ötürü Friedrich Ebert Stiftung Derneği'ne teşekkür eder.